כיתה י' | תושב"ע · משנה | שיעור 3 מתוך 3 | 45 דק' | אבות ה, י; ה, יג

"שלי שלי ושלך שלך": ארבע מידות באדם ובנותני צדקה

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יקראו את משניות י ו-יג בפרק ה של מסכת אבות, וימפו כל אחת מהן בטבלה של ארבע אפשרויות.
- התלמידים יסבירו לפי הרע"ב למה "שלי שלי ושלך שלך" נקראת מידה בינונית, ולמה "יש אומרים" שזו מידת סדום.
- התלמידים יסבירו את המושגים "עינו רעה בשל אחרים" ו"עינו רעה בשלו".
- התלמידים יבחנו את המידות שלהם ושל החברה שלנו, ויסכמו את היחידה.

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה ההבדל בין מי שנותן, מי שהוגן ומי שרק לא עובר על החוק?

השיעור השלישי שואל: האם להיות "בסדר" זה מספיק? איפה עובר הגבול בין הוגן לחסיד, ובין בינוני לסדום?

🧪 פתיחה

מציירים על הלוח טבלה של 2 על 2: "מה שלי" (שומר / משתף) ו"מה שלך" (מכבד / לוקח). מבקשים מהתלמידים לתת שם לכל משבצת, לפני שקוראים את המשנה. (5 דקות)

📖 הסבר למורה

משנה י בפרק ה מונה ארבעה טיפוסים לפי היחס לרכוש: "שלי שלי ושלך שלך" (מידה בינונית, ויש אומרים מידת סדום), "שלי שלך ושלך שלי" (עם הארץ), "שלי שלך ושלך שלך" (חסיד) ו"שלי שלי ושלך שלי" (רשע). המבנה הוא טבלה מלאה של כל האפשרויות, וכדאי לבנות אותה על הלוח.

הרע"ב מסביר שהבינוני אומר "אֵינִי רוֹצֶה לְהַנּוֹתְךָ, וְהַלְוַאי שֶׁלֹּא תְהַנֶּה אוֹתִי". זה לא חטא, אבל מי שרגיל בכך עלול להגיע לכך שלא יעזור "אֲפִלּוּ בְּדָבָר שֶׁחֲבֵרוֹ נֶהֱנֶה וְהוּא אֵינוֹ חָסֵר", וזו מידת סדום. עם הארץ הוא מי "שֶׁנֶּהֱנֶה וּמְהַנֶּה בְּשֶׁוָּה": רוצה בתיקון העולם אבל לא מבחין שמוטב לא לקבל ("וְשׂוֹנֵא מַתָּנוֹת יִחְיֶה"). החסיד "עוֹשֶׂה לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין".

משנה יג מונה ארבע מידות "בנותני צדקה". הרע"ב מעיר שהכוונה לנתינת צדקה, לא לנותנים בפועל, כי אחד הטיפוסים לא נותן כלל. "עינו רעה בשל אחרים" (נותן ולא רוצה שאחרים ייתנו) ו"עינו רעה בשלו"

(רוצה שאחרים ייתנו והוא לא). בשאלות הבגרות חוזרת קושיה: איך "שלי שלי" היא מידה בינונית, אם מי שלא נותן צדקה הוא רשע? אפשר להשיב שהמשנה מדברת על אופי של קמצנות אצל מי שבכל זאת מקיים את חובותיו.

📜 המקור (המשנה מתוך ספריא, נוסח תורת אמת; רע"ב מתוך ספריא)

משנה, אבות פרק ה, משנה י

אַרְבַּע מִדּוֹת בָּאָדָם. הָאוֹמֵר שֶׁלִּי שֶׁלִּי וְשֶׁלְּךָ שֶׁלָּךְ, זוֹ מִדָּה בֵּינוֹנִית. וְיֵשׁ אוֹמְרִים, זוֹ מִדַּת סְדוֹם. שֶׁלִּי שֶׁלְּךָ וְשֶׁלְּךָ שֶׁלִּי, עַם הָאָרֶץ. שֶׁלִּי שֶׁלְּךָ וְשֶׁלְּךָ שֶׁלָּךְ, חָסִיד. שֶׁלִּי שֶׁלִּי וְשֶׁלְּךָ שֶׁלִּי, רָשָׁע:

משנה, אבות פרק ה, משנה יג

אַרְבַּע מִדּוֹת בְּנוֹתְנֵי צְדָקָה. הָרוֹצֶה שֶׁיִּתֵּן וְלֹא יִתְּנוּ אֲחֵרִים, עֵינוֹ רָעָה בְּשֶׁל אֲחֵרִים. יִתְּנוּ אֲחֵרִים וְהוּא לֹא יִתֵּן, עֵינוֹ רָעָה בְּשֶׁלּוֹ. יִתֵּן וְיִתְּנוּ אֲחֵרִים, חָסִיד. לֹא יִתֵּן וְלֹא יִתְּנוּ אֲחֵרִים, רָשָׁע:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על אבות ה, י

שֶׁלִּי שֶׁלִּי וְשֶׁלְּךָ שֶׁלָּךְ. אֵינִי רוֹצֶה לְהַנּוֹתְךָ, וְהַלְוַאי שֶׁלֹּא תְּהַנֶּה אוֹתִי:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על אבות ה, י

וְיֵשׁ אוֹמְרִים זוֹ מִדַּת סְדוֹם. קָרוֹב הַדָּבָר לָבֹא לִידֵי מִדַּת סְדוֹם, שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁהוּא רָגִיל בְּכָךְ, אֲפִלּוּ בְּדָבָר שֶׁחֲבֵרוֹ נֶהֱנֶה וְהוּא אֵינוֹ חָסֵר לֹא יִרְצֶה לְהַנּוֹת אֶת חֲבֵרוֹ ...

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על אבות ה, י

שֶׁלִּי שֶׁלְּךָ וְשֶׁלְּךָ שֶׁלִּי עַם הָאָרֶץ. שֶׁנֶּהֱנֶה וּמְהַנֶּה בְּשָׁוֶה, וְזֶהוּ יְשׁוּבָהּ שֶׁל הָאָרֶץ, אֲבָל אֵינוֹ יוֹדֵעַ קְרָא דִּכְתִיב (משלי טו) וְשׁוֹנֵא מַתָּנוֹת יִחְיֶה ...

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על אבות ה, י

חָסִיד. שֶׁעוֹשֶׂה לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על אבות ה, יג

אַרְבַּע מִדּוֹת בְּנוֹתְנֵי צְדָקָה. כְּלוֹמַר בִּנְתִינַת הַצְּדָקָה, וְלֹא בְּנוֹתְנֵי צְדָקָה מַמָּשׁ, דְּהָא אִיכָּא בְּהוּ מִי שֶׁאֵינוֹ נוֹתֵן ...

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על אבות ה, יג

עֵינוֹ רָעָה בְּשֶׁל אֲחֵרִים. דְּיוֹדֵעַ שֶׁהַצְּדָקָה מְעַשֶּׁרֶת וְאֵינוֹ רוֹצֶה שֶׁאֲחֵרִים יִתְעַשְּׁרוּ ...

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב במשנה במפורש, ובצד השני פירוש, עם שם המפרש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהמשנה.

📜 **כתוב:** "הָאוֹמֵר שֶׁלִּי שֶׁלִּי וְשֶׁלְּךָ שֶׁלָּךְ, זוֹ מִדָּה בֵּינוֹנִית"

💭 **מפרשים:** הרע"ב: "אֵינִי רוֹצֶה לְהַנּוֹתְךָ, וְהַלְוַאי שֶׁלֹּא תְּהַנֶּה אוֹתִי".

📜 **כתוב:** "וְיֵשׁ אוֹמְרִים, זוֹ מִדַּת סְדוֹם"

💭 **מפרשים:** הרע"ב: "קָרוֹב הַדָּבָר לָבֹא לִידֵי מִדַּת סְדוֹם", כי מי שרגיל בכך לא יעזור גם כש"חֲבֵרוֹ נֶהֱנֶה וְהוּא אֵינוֹ חָסֵר".

📜 **כתוב:** "שֶׁלִּי שֶׁלְּךָ וְשֶׁלְּךָ שֶׁלָּךְ, חָסִיד"

💭 **מפרשים:** הרע"ב: "שֶׁעוֹשֶׂה לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף המקורות (המשנה והרע"ב), דף עבודה, לוח

1. פתיחה: טבלת 2 על 2 בלי המשנה (5 דקות)
2. קריאת משנה י ומילוי הטבלה, עם הרע"ב (12 דקות)
3. הבינוני ומידת סדום: דיון בקבוצות (10 דקות)
4. משנה יג: ארבע מידות בנותני צדקה (10 דקות)
5. סיכום היחידה ושאלה בסגנון בגרות, כרטיס יציאה (8 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה שמות ארבע המידות במשנה י?
2. מה ההבדל בין "עינו רעה בשל אחרים" ובין "עינו רעה בשלו"?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. לפי הרע"ב, איך מידה "בינונית" יכולה להפוך למידת סדום?
2. למה "שלי שלך ושלך שלי" נקרא "עם הארץ", אם הוא נראה הוגן?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם חברה שבה כולם "שלי שלי ושלך שלך" היא חברה טובה? נמקו.

2. "חסיד" עושה לפנים משורת הדין. האם אפשר לדרוש את זה מכולם?

🎓 שאלה בסגנון בגרות (20 נקודות, ניסוח מקורי)

קראו את משניות י ו-יג בפרק ה של מסכת אבות.

א. הסבירו לפי הרע"ב מדוע "שלי שלי ושלך שלך" היא מידה בינונית, ומדוע "יש אומרים" שזו מידת סדום. (8 נקודות)

ב. הסבירו את הביטוי "עינו רעה בשל אחרים" לפי אחד הפירושים שבדברי הרע"ב. (5 נקודות)

ג. איזו מידה מהמשנה י מתאימה לדעתכם לחברה הישראלית היום? נמקו בעזרת דוגמה. (7 נקודות)

התשובה המלאה במחוון של דף העבודה.

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- "מידת סדום" כמושג חברתי: אדישות כלפי צורכי אחרים כשזה לא עולה לי כלום (שיתוף מידע, מקום חניה פנוי).
- כלכלה התנהגותית: למה אנשים רוצים שאחרים יתרמו ולא הם? הקשר ל"עינו רעה בשלו".
- מעורבות חברתית: מתנדבים, תרומות ואחריות אזרחית.

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- "לפנים משורת הדין" כמושג הלכתי ומוסרי, והחסיד בדברי הרע"ב.
- מידת סדום בהלכה: "כופין על מידת סדום", כהמשך לגמרא (בבא בתרא יב ע"ב).
- צדקה כחובה: הקושיה מהבגרות ("שלי שלי" ונותן צדקה) כפתח לשיחה על מידות מול מצוות.

🏁 סיכום השיעור

סיכום היחידה: פאה ח (מי מקבל), בבא מציעא ד (יושר במילים ובמסחר), אבות ה (מה שלי ומה שלך). כל תלמיד כותב איזו מידה הוא רוצה לחזק השנה.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק שתי שורות:

1. דבר אחד שלמדתי היום: _____
2. שאלה אחת שעדיין יש לי: _____

💡 הערות למורה

הדיון "מידת סדום" נוגע בחיי הכיתה (שיתוף סיכומים, מחשבים, מקום). כדאי לבקש דוגמאות מחיי בית הספר, בלי שמות. למתקשים: דף עם תמיכה, ובו מחסן מילים, שאלות סגורות ומחוון משלו.

📝 בדף העבודה

טבלת ארבע המידות, הבינוני ומידת סדום לפי הרע"ב, ארבע מידות בנותני צדקה ושאלה מסכמת ליחידה. מחוון מלא בעמוד השני.

יש גם גרסה עם תמיכה (מחסן מילים, פחות שאלות, ומחוון משלה).

מקורות

- משנה, אבות ה, 10 (ספריא)
- משנה, אבות ה, 13 (ספריא)
- רע"ב על אבות ה, 10 (ספריא)
- רע"ב על אבות ה, 13 (ספריא)

מחוון: ארבע מידות: מה שלי ומה שלך

1. **חלק א:** מידה בינונית (ויש אומרים מידת סדום): שומר על שלו ולא נוגע בשל אחרים. עם הארץ: נותן ומקבל בשווה. חסיד: נותן משלו ולא לוקח. רשע: לוקח גם את של אחרים.
2. **חלק ב:** (1) "אֵינִי רוֹצֶה לְהַנּוֹתְךָ, וְהַלְוַאי שֶׁלֹּא תְהַנֶּה אוֹתִי". (2) מי שרגיל בכך לא יעזור גם כשהעזרה לא עולה לו כלום. דוגמה: לא לתת לחבר לעבור בחצר, לא לשתף סיכום שכבר כתבתי.
3. **חלק ג:** (1) חסיד. (2) עינו רעה בשלו. (3) עינו רעה בשל אחרים (לפי הפירוש השני ברע"ב). (4) רשע.
4. 🎓 **מסכמת:** פאה ח: כבוד העני (לא מוכרים את ביתו). בבא מציעא ד: אונאת דברים ואיסור "מפרכסין". אבות ה: חסיד, לפנים משורת הדין, ו"מידת סדום" גם כשלא לוקחים כלום. הערכה: שלוש דוגמאות נכונות וקשר ברור לטענה.

🎓 **מחוון לשאלת הבגרות שבמערך:** א. בינונית: הוא לא מזיק ולא לוקח, רק לא רוצה להנות ולהיות נהנה. סדום: מי שרגיל בכך לא יעזור גם כשחברו נהנה והוא אינו חסר, וזו הייתה מידת סדום. ב. יודע שהצדקה מעשירה ולא רוצה שאחרים יתעשרו; או: חס על ממון קרוביו ולא רוצה שייתנו. ג. עמדה מנומקת עם דוגמה.